

Oponentský posudek disertační práce

Ladislavy Říhové

Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe

předložené na Husitské teologické fakultě UK r. 2016

Oponent: Petr Pokorný

Charakter a struktura práce

Obsáhlá práce (celkem 587 str.) je věnována polemickému spisu *Adversus nationes* (7 knih) Arnobia ze Sikky - obsáhlé apologii křesťanství, sepsané tímto jinak málo známým autorem v době Diokleciánova pronásledování. Dílo, které se svou teologií pohybuje na hranici hlavního proudu křesťanství, je dochováno jen v jedné rukopisné verzi v kodexu z 9. století, který byl později znovu opsán. Objeven byl v 16. století, prvního kritického vydání se dočkal v koncem 19. století. Ve srovnání se spisy jiných církevních otců, mezi něž lze Arnobia zařadit jen se značnými výhradami, je sekundární literatura, která se ho týká, méně rozsáhlá, než u jiných autorů té doby.

To všechno vedlo L. Říhovou k následujícímu rozdělení její práce: Po náčrtu historického pozadí, zejména Diokleciánova pronásledování křesťanů, a informacích o Arnobiovi samotném, přicházejí informace o dochovaném textu Arnobiova spisu a jeho edicích a přehled dosavadního bádání, včetně českých příspěvků. – Druhá část je věnována autorčině překladu celého spisu, otištěného spolu s latinským originálem jako bilingva (str.85-446). Předchází mu podkapitola o Arnobiově stylu a argumentaci. Následuje přehled obsahu všech sedmi knih Arnobiova spisu.

Třetí část je vlastní komentář, zahrnující autorčin originální přínos. Uvádí nejprve poznatky, které se staly konsenzem arnobiovsého bádání a k nimž se sama připojuje: Pokud jde o prameny užívané při sepsání spisu *Adversus nationes*, je zřejmé, že Arnobius znal spis *Protreptikos pros Hellenas* (Napomenutí Řekům) od Klémenta Alexandrijského, z pohanských autorů zná Platóna, Epikúra a jeho uměleckého stoupence Lucretia. a Cornalia Labeona, o

němž víme jen to, že své (ztracené) dílo věnoval římsko-etruskému náboženství. Pokud jde o Bibli, její židovskou část (křesťany nazývanou Starý zákon) Arnobius patrně vůbec neznal. Ani Nový zákon necituje, ale ojedinělé narážky naznačují, že některé jeho části, zejména evangelia, mohl znát z druhé ruky, nebo se s něčím z jejich obsahu mohl seznámit prostřednictvím ústní tradice.

Arnobiovi tedy chyběly některé základní znalosti náboženství, které obhajoval. Nejzajímavější je proto jeho polemika proti pohanským kultům zejména proti praxi krvavých obětí. Nelze však určit zda a které konkrétní mimokřesťanské náboženské myslitele mohl mít na mysli. Stejně nejisté jsou konkrétní protivníci v otázce alegorické metody, kterou Arnobius odmítá, a která podle něho má zakrýt původní „nečistý“ význam. V dalším výkladu se autorka zabývá Arnobiovým pojetím Boha (*Deus summus*), vedle něhož mluví i o pohanských bozích, kteří lidem mají za zlé, že uctívají nejvyššího Boha, na němž jsou sami závislí. Antropomorfismy v pohanském líčení bohů pokládá za projev jejich inferiority.

Následuje kapitola o vztahu Arnobia ke křesťanské teologii (Trojice, Bůh, Boží Syn, soteriologie). A církvi s konečným hodnocením.

Poměrně krátké pojednání o apologetickém spise *Octavius* od Marka Minucia Felixe, který je v dochovaném rukopise spojen s dílem Arnobiovým. – Autorka využívá srovnání obou textů k rekonstrukci charakteristických rysů většiny křesťanské starověké apologetiky

Přiložen je užitečný soupis patrně všech edic Arnobiova spisu s jejich stručnou charakteristikou a dále přehledná tabulka, která zahrnuje pasáže, v nichž Arnobius činí narážky na dekrety císaře Diokleciána z let 303-304

Závěry a poznatky (output)

Práce by nebyla marná, i kdyby zůstala jen přehledem bádání o daném tématu v současné době, protože jde o málo probádanou oblast. Navíc jde o text, který poskytuje mnoho nepřímých informací. Například v oddíle Polemika s pohanskými kulty upozorňuje autorka, jak Arnobius čtenáře nepřímo upozorňuje na náboženské konkurenty formujícího se křesťanství. Současně umožňuje srovnání s císařskými dekrety, aby čtenář lépe poznal zaměření Arnobiovy apologie křesťanství..

Nejzávažnější jsou však teologická pozorování o Arnobiově umírněném (podle autorky „oslabeném“) dualismu, blízkém Platónovi. Týká se to jeho pojetí

Boha i Ježíše (kterého důsledně nazývá jen „Kristus“). Jeho dualismus spočívá v tom, že vedle nejvyššího Boha, který je také nejvyšším dobrem, stojí nižší „druhý Bůh“, protože (logicky) viditelné stvoření (včetně lidských duší) nesdílí dobrotu a dokonalost Boha nejvyššího. Prorocký patos osvobození z moci pohanských bohů, gnostická naléhavost zvěsti o mesiášském osvobození z hmotného světa u Arnobia chybí. Přesto se tu objevuje gnostický prvek, který s gnosticizmem nesouvisí historicky, ale spíš fenomenologicky: Spasení je totiž spojeno s Ježíšem jako zjevovatelem cesty k nesmrtelnosti, jako zjevením nejvyššího Boha (str.522-523). Jako v hlavním proudu křesťanství, jde i zde o zjevení dostupné smyslům. Na rozdíl od základního křesťanského vyznání není to existenciální zjevení prostřednictvím celého Ježíšova příběhu. Ježíšova smrt je zřejmě jen smrtí jeho těla. Pozdější terminologií by se dalo mluvit o radikálním monofyzitismu, kterým ovšem trpí běžné pojetí křesťanského učení o Kristu vůbec. To vyhláší Kristovo plné lidství, ale nepřipouští jeho vnitřní úzkost a pochyby. I to je ovšem jen nepřímá analogie, ale užívám ji jako oponent k dokreslení autorčiny strážlivé a přesné interpretace Arnobiova ne zcela konsistentního myšlení. To je příklad autorčiny inspirující interpretace Arnobiova myšlení.

Hodnocení

V předchozím odstavci jsem se pokusil reprodukovat autorčin výklad některých rysů Arnobiovy teologie a naznačit možnosti jeho rozvinutí. Z toho přesvědčivě vyplývá, že předložená disertace je významným přínosem k arnobiovskému bádání.

Jediný nedostatek práce spočívá v tom, že byla napsána česky, i když by bylo užitečné publikovat takové dílo ji anglicky nebo německy, aby tak vstoupilo do mezinárodní diskuse a nezůstalo stranou jako autorkou připomínaná studie Otakara Jirániho.

Jako další podněty, které může výzkum Arnobiova díla přinést pro poznání křesťanského myšlení z konce starověku, uvádím obecný problém interpretace pohanských božstev v monoteistickém prostředí židovství a křesťanství. V 1Kor 8,5 mluví Pavel z Tarsu o pohanských božích mluví jako o tzv. božích (*legomenoi theoi*). Nepopírá jejich existenci, ale popírá jejich božský status ve srovnání s jediným Bohem. Jistou analogií tohoto pohledu je Arnobiovo pojetí nižších (pohanských) božstev (srv. Ž 82).

Obecně je třeba upozornit na to, že malokterý z církevních otců odpovídá zcela pozdějšímu výměru pravověří. Tertulián, Klémens Alexandrijský i Origenés se pohybují na hraně pravověří. Za jeho hranicí stojí například ještě málem sto let po Arnobiovi Nonnos z Panopole, jehož epická báseň o Dionýsovi mohla vzniknout ještě poté, co v hexametrech napsal parafrázi Janova evangelia. Křesťanství mělo tehdy svou synkretistickou tvář, která vyvažovala výlučnost postupně vznikajícího pravověří.

Drobnost: Je správné, že autorka citáty z pramenů nepřekládá. Mírně exoticky působí, když nepřekládá maďarsky citovaný úsudek D. Kisse o Jiráním (str. 465, pozn 661).

Závěr

Práce Ladislavy Říhové o spisu *Adversus nationes* od Arnobia ze Sikky plně odpovídá všem požadavkům kladeným na disertační práci potřebnou k získání vědecké hodnosti Ph.D.

Petr Pokorný

Praha 23.7.2016

